

Russisk nasjonalisme i imperiets aftertund Høyre-ideologiske svar på en revolusjonær situasjon

Sven Gunnar Simonsen
er dr. philos. og
seniorforsker ved Institutt
for fredsforskning i Oslo
(PRIO)

På begynnelsen av 1900-tallet var det russiske samfunnet sterkt preget av en følelse av at staten var truet – av så vel ytre som indre fiender. Krigen mot Japan i 1904–05 ble ikke «liten og seierrik», slik innenriksminister Vjatsjeslav Plehve angivelig hadde tenkt seg det. Og hjemme bare tok den sosiale ureen, ansporet av tsar-regimets udugelighet og uvilje mot å iverksette selv forsiktede reformer.

Revolusjonære bevegelser av ulike retninger vokste seg sterke, og det samme gjorde nasjonalistiske bevegelser i imperiets randsoner, ikke minst i Polen og Finland. Samtidig fremsto det en moderat opposisjon innenfor *zemstvoen*, selvstyreinstitusjonen for landdistriktene, som ble opprettet så tidlig som i 1864.

Den revolusjonære situasjonen som oppsto i 1905 var det som måtte til for å tvinge frem nye reformer. Regimets svar på utfordringene var kunningjøringen av Oktobermanifestet, som i det minste modererte det uinnskrenkede autokratiet. Manifestet talte om individets ukrenkelighet og innebar innføring av borgerrettigheter som samvittighets-, yttrings-, religions- og organisasjonsfrihet.¹

Samtidig ble det opprettet en folkevalgt forsamling, Dumaen, med myndighet til å godkjenne lover og kontrollere statsadministrasjonen. Men det var frenddeles ikke snakk om å innføre et parlamentarisk system eller demokrati. Hvis dumaftallet var uenig med regjeringen, var det lite det kunne gjøre for å tvinge gjennom sin mening. Dumaens sammensetning ble dessuten bestemt gjennom valglover som favoriserte i første rekke godsfeierdelen, men også bondene.

1 Manifestet er gjengitt i McCauley (1984:14).

Oktobermanifestet splittet opposisjonen. I zemstvoene ble Kadetpartiet (De konstitusjonelle demokraterne – KD eller «ka-de») dannet av det venstreorienterte flertallet, som mente at reformene ikke gikk langt nok. Høyresiden var mer tilfreds. Den samlet seg til støtte for regjeringen og tok navn etter manifestet: Unionen av 17. oktober, eller Oktoberispartiet.

For tsarregimet introduserte de ovennevnte reformene, anerkjente det ingen politiske organisasjoner andre enn de mest lojale. Bevegelser som søkte å oppnå en massetilhøining var spesielt suspekte. De radikale høyrepartiene ble dermed preget av motsigelsene i selve deres eksistens; det pinlige ved at tilhengene av en autokratisk tsar fant det nødvendig å organisere seg for å holde regimet ved makten, og ubehaget ved å søke massenes støtte (Rogger 1964a: 66–68). Den avgjørende perioden for fremveksten av det russiske radikale høyre ble året 1905. Under vårens politiske tumulter oppsto det en rekke nye nasjonalistiske bevegelser. De kalte seg «Autokrati og kirke», «For tsar og orden», «Ligaaen for kamp mot oppvigleri», «Patriotisk broderskap» etc. Sammen utgjorde de *Isyrenaja solnja* («De sorte hundene»). Blant dem fremsto raskt Det [etnisk] russiske folks union (RFU) (*Sojuz russkogo naroda*) som Russlands største høyre-radikale organisasjon.

Statsdumaen kom sammen første gang 27. april 1906. Frem til 1912 ble det holdt valg til fire dumaer. De to første var dominert av Kadetpartiet, og tilfredsstilte slett ikke tsarens forventninger om en medgjørlig forsamling. De ble begge oppløst etter få måneder. Ved en omgåelse av De fundamentale lovene (som skulle tjene som en slags grunnlov) ble så valgloven revidert. Arbeideres og bønderes stemmer mistet vekt i en slik grad at én prosent av befolkningen nå kontrollerte nesten 300 av til sammen 442 plasser (Rogger 1983: 225). Den tredje dumaen ble den eneste dumaen som virket en hel periode; fra 1907 til 1912.

Bare et lite antall kandidater fra høyrepartier ble valgt inn i den første og den andre dumaen. Den tredje dumaen fikk derimot hele 156 representanter fra partiene lengst til høyre. Ytterligere 120 tilfått Oktoberispartiet, som ble det klart største partiet. Venstresiden tapte tilsvarende: Kadettene, som hadde talt 179 i den første dumaen, var det bare 52 igjen av i den tredje. Og mens det hadde vært så mange som 101 marxister i den andre dumaen, var det bare 14 av dem i den tredje.²

2 Tallene for partifaksjonenes størrelse må betraktes som omtrentlige; ulike tall oppgis av ulike kilder, blant annet som en følge av de uklare partigrensene i Dumaen. Disse anslagene er fra Bagger & Nørretranders (1992: 247).

Denne artikkelen vil sammenligne ideologien til nettopp de to viktigste høyrepartiene i den førerevolusjonære dumaen – Oktoberispartiet og Det russiske folks union. Spesielt fokus vil være på trekk ved deres nasjonalisme, som på en og samme tid var både tradisjonell og påvirket av samtidens politiske uro. Hos begge var ideologien sterkt preget av det faktum at Russland var et imperium, hvor deler av territoriet var blitt underlagt tronen bare få år tidligere. I periferen var andre etniske grupper i flertall, og de underordnet seg ikke frivillig Russland og det (etnisk) russiske folk.

Mer generelt er en slik sammenligning interessant for hva den kan lære oss om forholdet mellom favoriseringen av ens etniske gruppe (hva jeg her forstå som «nasjonalisme»), og som enkelte kaller «ethonationalisme») og en ideologi som gir høyest prioritet til styrkingen av statsmakten (hva enkelte kaller «statsnasjonalisme»). Samtidig kan diskusjonen av partienes forhold til tsarregimet gi et inntrykk av den politiske diskurs i tiden frem mot 1917-revolusjonen, og et innblikk i partier som har fått lite oppmerksomhet i forhold til de revolusjonære partiene som kom til å bestemme historiens videre gang.

Unionen av 17. oktober – Oktoberispartiet

Det kan diskuteres hvorvidt Oktobermanifestet faktisk ga Russland et genuint konstitusjonelt system; tsar Nikolaj II ønsket det så visst ikke. En grunnleggende forutsetning for oktoberistene var imidlertid at så hadde skjedd. Gjennom hele dets eksistens var grunnlaget for partiet nettopp manifestet som det hadde tatt sitt navn fra. Mikhail A. Stakhovitsj, en av partiets stiftere, sa: «I regjeringens faste realisering av Manifestet av 17. oktober inngår samtlige prinsipper for våre målsetninger, våre aktiviteter og vår propaganda. På dette hviler vårt lands redning, slutten på oppvigleri og uorden» (Pinchuk 1974: 15). Etter bekjentgjørelsen av De fundamentale lovene 23. april 1906 fikk zemstvoens konservative minoritet en stemme og en plattform å jobbe fra. Oktoberispartiet ble det eneste partiet som godtok dumasystemet med alle begrensningene det ble pålagt av De fundamentale lovene.

De fleste oktoberistene ønsket ikke reformer ut over innføringen av sivile rettigheter for borgerne. Aleksandr Gutsjkov, en av partiets ledere, oppsummerte sin personlige ideologi på følgende vis: «Jeg er en overbevist tilhenger av det konstitusjonelle monarkiske system, men på ingen måte av et parlamentarisk system» (Pinchuk 1974: 13). Videre ønsket han en sterk regjering «som står til ansvar bare

overfor monarken og ikke overfor politiske partier» (*ibid.*). Fra en ideologisk posisjon mellom de liberale og det radikale høyre erklarte Gutsikov ved åpningen av den første dumaen at denne institusjonen faktisk innebar en styrking av tsarens myndighet (Hosking 1973: 53).

Oktoberipartiet var fra begynnelsen preget av løs organisasjon; ikke uten grunn ble det tidvis omtalt som «de manglende dokumenters parti». Det medlemmene hadde til felles, var et ønske om en fredelig formyelse i Russland gjennom gradvise reformer. Ulike grupper, særlig velstående jordeiere, den liberale overklassen, forretningsmenn og enkelte byråkrater, samlet seg rundt manifestet i håp om at regimet ville se behovet for et minimum av reformer. Blant oktoberistenes kjernesaker var en bedring av bondestandens økonomiske kår, likhet for loven mellom bønder og andre borgere, og rett til å tre ut av bondekommunen. De krevde bedre lovregulering av arbeidslivet, omfattende reform av lokale myndigheter og en forbedring av skolesystemet (Hosking 1973: 52).

Va kan skjehne mellom to hovedgrupperinger blant stifterne av Oktoberipartiet: de ny-slavofile liberalene, som hovedsakelig besto av representanter for den jordeiende overklassen, og folk fra de øvre sjikt av den russiske kapitalistklassen. Mest fremtredende i den første grupperingen var Dmitrij N. Sjipov. Den fremste lederen for den andre var den tidligere omtalte Aleksandr Gutsikov, som kom fra en velstående handelsfamilie i Moskva. Så tidlig som i 1906 brøt Sjipovs fløy ut og dannet Partiet for fredelig formyelse. Dermed fremsto Gutsikov enda klarere som Oktoberipartiets leder.

Det ble Oktoberipartiet som tjente mest på de nye valglovene som ble innført etter oppløsningen av den andre dumaen. Gjennom de fem årene som den tredje dumaen virket, opplevde imidlertid Oktoberipartiet en serie tilbakeslag som til sist hadde frattatt det meste av den innflytelsen det net i begynnelsen. Oktoberistene var lenge statsminister Pjotr Stolypins fremste medspiller i Dumaen, men forholdet ble etter hvert mer anstrengt. Drapet på Stolypin i 1911, og utnevnelsen av den fargeløse Vladimir N. Kokovtsov til hans etterfølger, markerte slutten på en tid hvor man kunne tro på en fredelig formyelse i Russland.

Oktoberipartiets politikk og ideologi

Oktoberistenes nasjonalisme hadde flere kilder. Partiet ga stemme til fremmedfiendtligheten hos industriledere som fryktet konkurranse fra utlandet. En annen kilde var regimeloyaliteten hos byråkratene som sluttet opp om partiet. Ytterligere en impuls var usikkerheten hos landeierne i de vestlige provinsene.

Slavofilen preget ideene hos en del av partiets stiftere. Dmitrij N. Sjipov tilhørte denne gruppen. Sjipov sto for en avmystifisert slavofili; for ham var ikke tsaren «Guds upekte» og autokratiet skulle ikke være uinnskrenket. Heller ikke mente han at det russiske folk hadde noen spesiell misjon i verden (Pinchuk 1974: 14). Ett utslag av den slavofile inspirasjonen var oktoberistenes oppfatning at statens harmoni led fordi tsaren ikke lenger var i kontakt med sitt folk. I tråd med den gamle forestillingen om «bajusjka tsar» — tsaren som «alle far» — mente oktoberistene i en tidlig fase at tsaren var velmenende, men omgitt av dårlige rådgivere og selvpopp-tatte byråkrater.

Enkelte panslavistiske stemmer var også å høre, og med Østerrikes annekasjon av Bosnia-Hercegovina i 1908 ble en følelse av enhet med serberne forsterket i brede kretser både blant oktoberister og russere flest (Seton-Watson 1967: 688). Balkan var nær en besettelse for Oktoberipartiet under Gutsikov. Hjørnesteinen i partiets utenrikspolitikk var oppfatningen at Russland «skulle konsentrere all sin energi på å ekspandere på Balkan», skriver J. F. Hutchinson (1972: 223). Han siterer oktoberisten V. N. Rodziankos oppfordring til tsaren i 1913: «Bosporus-stredet må bli vårt. En krig [mot Tyrkia] vil bli mottatt med glede, og vil styrke regjeringens prestisje» (*ibid.*: 225).

Partisplittelsen i 1906, da Sjipov og hans fløy brøt ut, innebar at den slavofile impulsen i partiet, så vel som dets mer liberale fløy, ble betydelig svekket. Oktoberistenes forståelse av *russishet* ble imidlertid liggende et sted mellom venstresidens og det radikale høyres. «For oktoberister flest, og for det moderate høyre/nasjonalistene, var 'folket' en mer vag, til tider halvt mystisk størrelse, som kunne defineres i en panslavistisk eller mer snever russisk nasjonalistisk forstand. Dette 'folket' sto sin monark åndelig nær, var rede til å slåss for ham og var kommet ham nærmere gjennom Dumaen,» skriver Geoffrey Hosking (1973: 241). Oktoberistene hadde en rimelig klar forestilling om hvem «russene» var; gruppen besto i all hovedsak av imperiets ortodokse østslavere.

Oktoberistenes nasjonalisme tilsier at de skulle ha stått for en klar favorisering av den ortodokse kirken. I virkeligheten innebar imid-

lertid Oktobermanifestets ordlyd at religionens relevans for statlige anliggender ble tonet ned. Oktoberistenes program fremhevet retten til trosfrihet som en av de viktigste borgerrettighetene som måtte sikres.³ Denne spenningen mellom tradisjonalisme og liberalisme ble særlig tydelig i 1909 i forbindelse med et lovutkast om rettighetene til gammeltroende og andre, ikke-ortodokse, trossamfunn. Gutsjkov, som selv kom fra en familie av gammeltroende, var meget tilfreds med lovforslaget, som innebar en legalisering av ekteskap mellom personer av ulik tro, og som ville fjerne plikten til å innhente godkjennelse fra lokale myndigheter før en gikk fra den ortodokse tro til en annen. Andre oktoberister ønsket imidlertid ikke noen slik lovending. Motstanden ble etter hvert så stor at Gutsjkov for en tid trakk seg som partileder.

Antisemitisme var et karakteristisk trekk ikke bare ved det radikale høyre. Helst umgikk oktoberistene temaet, for ikke å øke avstanden til kadettene til venstre, eller andre partier til høyre. Men av og til kom holdningene tydelig frem. I en samtale med tsaren i 1907 uttalte Gutsjkov: «Personlig har jeg ikke noe spesielt til overs for jødene. Etter min mening hadde det vært bedre om de ikke hadde vært i landet vårt. Men de er blitt gitt oss av historien, og vi må etablere et slags normalt forhold til dem» (Pinchuk 1974: 173).

Når det radikale høyre rutinemessig ønsket å tilføye anti-jødiske klausuler til lover som gikk gjennom Dumaen, var oktoberistene som regel unnvikende. En anledning da de faktisk tok stilling, var i forbindelse med den såkalte Bejlis-saken i Kiev i 1911–12, en russisk «Dreyfus-sak» som gjaldt drapet på en 13 år gammel kristen gutt. Det syntes åpenbart at han var blitt drept av en gjeng tyver, men Det russiske folks union og deres allierte hadde funnet frem til en jødisk kontorist ved navn Mendel Bejlis og klart å få ham tiltalt for ritueldrap (Rogger 1965: 497). RFUs forsøk på å fremme en interpellasjon i Dumaen om «bruken av kristnes blod for jødiske ritualer» ble møtt med avsky fra oktoberistene (Pinchuk 1974: 173).

Frykten for at imperiet skulle falle fra hverandre var en sentral motivasjon for oktoberistenes politikk. Deres nasjonalistiske tenkning avspeilet dette i betydelig grad. «Kanskje mer enn noe annet var Oktoberistpartiet forent i sin oppslutning om Imperiets enhet og gjenoppretelsen av Imperiets makt og stolthet etter katastrofene i 1904–05,» skriver Dominic Lieven (1983: 128). Å «bevare den russiske stats enhet og udelelighet» var det første, innledende punkt i partiets

program.⁴ «Gutsjkovs lidenskap for imperiet, eller bedre: hans lidenskapelige mishag ved ideen om en føderativ statsstruktur, var oppriktlig og dyptfølt,» skriver William Gleason (1983: 15).

Den tredje dumaen, med sitt solide høyreflertall, var mye mer enn de to foregående preget av storrussisk nasjonalisme. For oktoberistene og andre høyrepartier syntes russifisering fremdeles å være en funksjonell nasjonalitetspolitikk. Denne russiske nasjonalismen ble ytterligere radikalisert i sammenheng med at Stolypin fra 1909 dreide politikken sin lengre mot høyre. Loven som begrenset Finlands rettigheter ble møtt med entusiasme i Dumaen, og det samme ble loven om zemstvoen i de vestlige provinsene (dvs. Polen); jødene ble, som påpekt, diskriminert i ulike lover. Dumaens flertall sluttet opp om russifiseringen av Turkestan og Kaukasus og satte grenser for ukrainsk kulturell autonomi (Riha 1969: 107).

Da loven om Finland i 1910 ble vedtatt uten motstand, forklarte en oktoberist-talsmann: «En sann nasjonalitetspolitikk [i grenseområdene] (...) må styre klar av forsøk på å vinne minoritetenes kjærlighet. Man må erklære klart og åpent – uten å la seg krenke av liberalere eller henne av forestillinger om universelle rettigheter, rettferdighet, likhet – at den høyeste formen for rettferdighet er det å beskytte nasjonale interesser. (...) Vi vil ha minoritetenes respekt, vi behøver ikke deres kjærlighet» (Pinchuk 1974: 121–22). Et lite mindretall blant oktoberistene stemte imot loven, men kunne ikke snu den feberete stemningen i Dumaen.

Oktoberistenes monarkisme bør trolig oppfattes like mye som et middel som et mål. Gutsjkov mistet aldri troen på monarkiet som en institusjon med kraft til å holde imperiet sammen. Kort tid før revolusjonen begynte han å planlegge et kupp mot Nikolaj II. Hensikten da var å redde monarkiet – og imperiet – ved å fjerne monarken (Pipes 1990: 269). Også konstitusjonalismen kunne tjene til å skape fred i landet: Den ville gjenopprette monarkens kontakt med folket, gi regjeringen et grunnlag av folkelig oppslutning og i siste instans føre Russland tilbake der landet hørte hjemme: i rekken av utviklede, siviliserte stater.

Ett tema knyttet til internasjonale begivenheter – omorganiseringen av hæren og marinen – ble nærmest en besettelse for Gutsjkov. Selv var han preget av studieår i Tyskland, hvor han ble overbevist om at et imperium må hvile på et sterkt militærvesen. Og han hadde oppsøkt flere av sin tids «hot spots» – Kina, Tyrkia

3 Del 3 av Oktoberistpartiets program av 1906. Programmet er gjengitt i Scheibert (1972: 72).

4 Del 1 av Oktoberistpartiets program av 1906. Programmet er gjengitt i Scheibert (1972: 70).

og Sør-Afrika (hvor han kjempet som frivillig med boerne) og bygget en viss militær kompetanse (Gleason 1983: 11). «I forsvarsspørsmål har oktrobristene vist en kunnskap og en patriotisme som overgår ethvert annet partis i hele verden,» skrev den britiske militærattachéen i 1912 (Lieven 1983: 129).

To utviklingsstrekk preget Oktrobristpartiet i den tredje dumaens to siste år. For det første, som vi har sett, vokste russisk (etnisk) nasjonalisme til å bli en drivende faktor i partiets politikk. For det andre ble partiet mer regimekritisk; bare tsaren selv unnagikk nå kritikk. Skuffelsen over regimet hadde allerede tilfattet en del år. Den vokste seg enda sterkere etter drapet på Stolypin i 1911, og ga en endret tone fra det som var igjen av partiet. Samtidig ble den russiske nasjonalismen både innenfor og utenfor Dumaen næret av urolig imperialismens minoriteter, og av tvil om Russlands evne til å stå imot den internasjonale krisen som så ut til å bygge seg opp – spenningen steg på Balkan, forholdet til Østerrike og Tyskland var dårlig og Kina var i oppløsning.

Ikke minst vokste oktrobristenes frustrasjon over tsarens mangelfulle reaksjon på disse utfordringene. I 1911 tok Gutsjkov opp et problem som mange så på som en trussel mot statens overlevelse: munken Rasputin. Først publiserte Gutsjkov et kritisk leserbrev om Rasputin i sin avis *Golos Moskvy*. Senere, da nummeret ble stanset av sensuren, fremmet han en interpellasjon i Dumaen. Utspillet gjorde tsaren rasende, og han holdt også Gutsjkov ansvarlig for spredningen av svært intime brev som tsarinaen og flere storkertuginner hadde skrevet til Rasputin (Seton-Watson 1967: 634–35).

Oktrobristpartiet opplevde et avgjørende tilbakeslag i 1913, da en splittelse som mange hadde forventet endelig fant sted. Splittelsen svekket det politiske systemet som hadde fungert siden oppløsningen av den andre dumaen så mye at det aldri hentet seg igjen. Nødvendige reformer ble fra nå av effektivt blokkert av det radikale høyre og av reaksjonære krefter i statsbyråkratiet.

Det russiske folks union (RFU)

Et trekk ved Det russiske folks union (RFU) som skilte partiet fra andre monarkistiske bevegelser på denne tiden, var dets målsetting om å være et parti for alle klasser – og enda mer graden det faktisk lyktes i å bli det. Blant dets tilhengere var særlig reaksjonære jordeiere, butikkeiere fra den lavere middelklasse og andre som tapte penger på den sosiale uroen. RFU oppsto som en spontan

reaksjon på denne uroen, til forsvar for det uinnskrenkede monarki og storrussisk dominans i imperiet.

Det radikale høyre befant seg i en ubekvem posisjon etter utstedelsen av Oktobermanifestet. Deres ideal var det uinnskrenkede autokratiet, men nå innskrenket Nikolaj II selv monarkens myndighet. RFUs hovedsakelig defensive karakter ble tydelig i dets forhold til andre partier; i stedet for å konsentrere seg om å kjempe mot de mest radikale venstrekreftene, satte det energien inn på å motarbeide Kadetpartiet, som sto nærmere makten. «Liberalisme er revolusjon!», erklærte RFU. Og kadettene, beskrevet av RFU-lederen A. I. Dubrovins som «bærere av moralsk spedsalshet», var færligst av alle (Rawson 1971: 130). Oktrobristene på sin side ble kritisert for sin kompromissvilje og sitt forsvar for big business (Rogger 1964b: 406).

Stiftene av RFU var legen A. I. Dubrovins og adelsmannen Vladimir M. Purijskevitsj (sistnevnte skulle siden komme til å bli internasjonalt kjent for sin delaktighet i drapet på Rasputin). Blant de som snart sluttet seg til partiet, var Boris Nikolskij, Apollon A. Majkov, Markov E. Markov, (kjent som Markov II) og G. V. Butmi (kjent for å ha publisert *Sions vises protokoller*). Sammen lyktes disse mennene med sin grove atferd, anti-intellektualisme og vilje til å utnytte dagens politiske saker, i å vinne en betydelig oppslutning.

En intens oppfatthet av konspirasjoner gjorde at RFU bebreidet jøder og frimurere for det meste av det som gikk galt – de tok i bruk uttrykket *zjedomasonstvo* («jødefrimurer») for å beskrive denne imbitte alliansen. Det er godt dokumentert at partiet – sjelden hindret, og av og til hjulpet, av politiet – startet en rekke pogromer mot jøder, så vel som mot studenter og liberaler.

Uenighet mellom lederne i RFU var tydelig fra begynnelsen. I 1908 gikk Purijskevitsj ut. To år senere brøt Markov II med Dubrovins og tok hans plass som leder av RFU. Dubrovins svarte med å opprette en liten utbrytergruppe (Oldenburg 1977: 196–97). I Dumaen representerte samtlige fortsatt i store trekk *tsjernostens* (sortehundreisene) av samme karakter. Likhet med oktrobristene opplevde imidlertid RFU fallende oppslutning, som resultat av den generelle politiske utviklingen og av ledernes mangel på samhold. Bejls-saken i 1911–12 var partiets siste sprell; frikjennelsen markerte at den tiden var slutt da RFU kunne sette dagsordenen i russisk politikk.

RFUs politikk og ideologi

RFUs ideologi fremhever særlig tydelig spenningen mellom romantisk nasjonalisme og statsdyrkende impulser. Thomas G. Masaryk noterte seg RFUs programklarte vilje til å redde fedrelandet, «og for dette målet må det absolutte monarki, ortodoksi og russiskhet [narodnost], Uvarovs treenighet, oppretholdes» (Masaryk 1913: 163). Samtidig hevdet RFU at de var de eneste ekte arvtakere etter de slavofile (Brook 1972: 25–26). Slavofilien var en vesentlig inspirasjon for RFUs ideer omkring russisk kultur og russiskhet. Men disse ideene ble tatt i bruk selektivt, og svært ofte var forståelsen av dem meget grunn.

Ett ideologisk element som de delte med de slavofile, var synet på statsbyråkratiet som en egoistisk barriere mellom den velmenende tsaren og hans folk. Statsapparatet utgjorde «en vegg mellom Tsaren, som det holder tilbake sannheten fra, og folket, som det trakkaserer...» (Brook 1972: 130). På ett vesentlig punkt avvek RFU fra de fleste slavofile: De delte ikke den romantiske nasjonalistiske ideen om at monarkens autoritet var basert på folkets aksept (Rawson 1971: 117). Det radikale høyre så typisk folket som svakt og lett å forføre.

I RFUs forståelse besto det russiske folk av innfødte (*korennye* eller *privodnye*) russere, som inkluderte storrussere, hviterussere og «lillerussere» (ukrainere), uten noe skille mellom disse (Brook 1972: 29). Partiets forståelse av russiskhet kan beskrives som sirkulær. Enkelt sagt måtte en være ortodoks og lojal mot tsaren for å være en «sann» russer. Samtidig ville jo samme russere nødvendigvis være ortodokse og lojale undersåtter. En definisjon av denne typen ble lagt frem i organet *Russkoe znanija*: «En innfødt russer er en person hvis far og mor, besteforeldre og forfedre ble født i Russland, valgte den ortodokse kristne tro, og valgte det russiske språk. En innfødt russer er en som elsker sitt hjemland, forsvaret det og gir sitt liv for det» (Brook 1972: 29–30).⁵

«Hjemlandet» må her forstås både som statsmakten og som landet selv: «Russlands autokrati ble skapt av nasjonal visdom, bifalt av Kirken og retfærdiggjort gjennom historien. Vårt autokrati består av enhet mellom Tsaren og folket,» sa partiprogrammet.⁶ Men også enkelte som ikke var født i Russland kunne få passere som russere. Viktigere enn røtter var en lojalitet mot regimets grunnverdier. Partiet lot begrepet «enkle russiske mennesker» (*prostye*

russkie ljudi) favne også «naturaliserte» (Brook 1972: 30). De eneste som ikke net godt av denne muligheten til naturalisering var jødene, som var permanent utestengt fra å bli medlemmer i RFU.⁷ RFU erklærte i sitt program at alle imperiets borgere hadde religionsfrihet.⁸ Den erklæringen lyder ganske hul sett i sammenheng med mange andre av partiets uttalelser og handlinger. Ortodoksien var for politikken ikke bare et spørsmål om normative retningslinjer, RFU så på den som «grunnlaget for russisk liv». ⁹ Prester deltok ofte på RFUs seremonier, kirkenes konservatisme sikret RFU et stort antall støttespillere blant prestene.

Det bør legges til at RFU på sin egen, grove måte til tider viste seg politisk uavhengig i det minste overfor regjeringen. Det var ikke uvanlig at man i statsapparatet var bekymret over RFUs radikalisme. Mest sannsynlig sprang slike oppfatninger ut av Unionens hyp-pige angrep på byråkratene og dens fordømmelse av privilegier og makt, departementene, jordeierklassen og av og til kirken. Industriarbeiderne og de fattige på landet ble omtalt med stor sympati (Rogger 1964b: 403). Markov II angrep kapitalismen enda mer aggressivt enn sosialismen (Lacqueur 1965: 118), og dumna-representantene fra Volyn «presenterte krav som ikke var ulik de som andre steder ble presentert av bonderadikalerne» (Shanin 1986: 129). Og, som Hans Rogger (1964b: 403) har påpekt, «alt dette var ikke spill. Det var avdelinger av RFU som tok sin 'populisme' på alvor».

Følelsen av slavisk solidaritet strakte seg ikke mye lenger enn til imperiets østslavere. RFU vedgikk naturligvis at for eksempel polakkene var slaver, og kunne ha sluttet seg sammen med russene i dannelsen av en mektig, enhetlig stat. I stedet krevde imidlertid polakkene autonomi. Etter alt det de hadde fått fra Russland, betalte de tilbake med utakknemlighet (Rawson 1971: 125). I utenrikspolitikken oppfordret ikke RFU til ekspansjon i de slaviske områdene, isolasjonismen vende tynge enn panslavistiske følelser (Agursky 1987: 115).

Ett trekk som alle gruppene innenfor RFU delte, var en sterk antisemitisme. Mikhail Agursky har konkludert med at «[h]ele] det radikale høyre var sterkt antisemittisk, men RFU gjorde jødeproblemet til det eneste spørsmålet, og bebreidet jødene for alt som var galt i Russland» (Agursky 1987: 115). RFUs antisemitisme og hat mot frimurerne ble næret av samme kilde: en grenseløs opp-

5 Redaktør for *Russkoe Znanija* var den tidligere omtalte A. I. Dubrovina.

6 Del 2 av RFUs partiprogram av 1905. Gjengitt i Dmytryshin (1967: 345).

7 Del 15 av RFUs partistatutter. Gjengitt i Dmytryshin (1967: 347).

8 Del 4 av RFUs partiprogram av 1905. Gjengitt i Dmytryshin (1967: 346).

9 RFUs partiprogram, trykt i Vodovozov (1906), gjengitt i McCauley (1984: 37).

tathet av konspirasjoner. RFU arbeidet hardt for å spre det antisemittiske budskapet. Et spesielt viktig redskap i denne sammenhengen var *Stons vises protokoller*, et falsum av uklart opphav. Protokollene ble det viktigste av en serie antisemittiske falskriterier. Protokollene kom i ulike versjoner, som alle ga seg ut for å gjengi originale dokumenter som avslørte en jødisk plan for å oppnå verdensherredømme.¹⁰ RFUs ledere henstilte til innenriksministeriet for autorisasjon og penger for å bruke Protokollene i en stor kampanje mot militante jøder. Men Støypin, den gang ennå justisminister, satte i stedet i verk en undersøkelse av Protokollene. Han kom enkelt frem til at de var falske, og henstillingen ble avvist (Cohn 1967: 115).

RFU forsøkte aldri å skjule sjåvinismen som preget deres politikk. Heller ikke fremsa de noen unnskyldninger overfor imperiets minoriteter. Etter å ha bygget imperiet, hadde russerne rett til å høste av dets rikdommer, mente de. «Den russiske nasjon, som har samlet det russiske land og skapt statens makt, nyter en begunstiget stilling i nasjonalt liv og administrasjon,» fastslo partiets program.¹¹

Til dette programavsnittet var det føyd en note som er interessant i en sammenlikning med oktoberistenes minoritetspolitikk. Selv om oktoberistene mente at russerne måtte dominere i imperiet, var de i bunns og grunn ikke villige til å gi minoritetene kulturell autonomi så lenge det ikke truet statens enhet. RFUs program, derimot, lyder: «Alle den russiske stats institusjoner skal være forente og skal kontinuerlig etterstrebe å opprettholde Russlands storhet og de privilegier som legalt tilhører den russiske nasjon, slik at de mange minoriteter som har tilhold i vårt land vil se det som sitt privilegium å være del av Det russiske imperiet og ikke vil oppfatte seg selv som undertrykket.»¹²

Med et slikt utgangspunkt var RFU naturligvis intenst inntatt alle bevegelser som arbeidet for autonomi og løsrivelse. I dumadebatene stente de inntil alle forslag som angikk minoritetsrettigheter. Forholdet mellom russerne og minoritetene ble sett som et nullsumspill – når den ene parten vant, så tapte den andre. RFU skisserte to posisjoner med hensyn til «fremmed»- (*inorodisy-*) problemet. Den mest moderate posisjonen som nullsum-perspektivet tillot, innebar at nasjonalitetspørsmål kunne «løses i samsvar med graden

av hver enkelt nasjonalitets vilje til å tjene Russland og det russiske folk i utførelsen av statens generelle oppgaver».¹³ Det mest brutale alternativet var en full avvisning av de «fremmedes» kulturelle og politiske krav og «russifisering av grenseområdene og deres sammensmelting med sentrum».¹⁴

Ved siden av jødene ble finnene og polakkene gjenstand for spesielt tøffe angrep fra RFU. I dumadebatene omkring to «flaggsaker» for russisk nasjonalisme, loven om Finland og loven om zenst-voen i de vestlige provinsene, viste RFU sitt mest sjåvinistiske ansikt. Polakkene ble angrepet av RFU for sin «fanaatiske katolisisme» (Rawson 1971: 125). Finnene, derimot, ble ikke angrepet for sin lutheranisme eller sitt språk. En forklaring på dette er trolig det at finnene, før russifiseringspolitikken skjøt fart på slutten av 1800-tallet, hadde vært meget lojale subjekter, i motsetning til polakkene, som gjorde opprør både i 1830 og i 1863. Men nå ble altså tiden rettet direkte mot finsk nasjonalisme. I Dumaaen fastslo Markov II at «finnene har de siste 100 år vokst seg fete på russiske penger, (...) russisk blod og russisk svette» (Tokmakoff 1981: 78). På den andre siden fikk RFUs idé om russiskhet partiell til å behandle ukrainerne og hviterusserne mildere enn hva regjeringen gjorde (Rawson 1971: 125).

Som nevnt godtok ikke RFU at noen som helst oppmykning av det unnskrenkede autokratiet hadde funnet sted i 1905. I tråd med dette hevdet RFU også at det ikke var et vanlig parti, men et uttrykk for en nasjons aspirasjoner, for et historisk perspektiv og et levestett (Rogger 1964b: 414). RFUs slavoofil-inspirerte modell for monarkiet tok opp i seg idealet om et samfunn med den ortodokse kirken som høyeste myndighet, og med en autokrat som regjerte i harmoni med denne kirken. Videre – og interessant i forhold til nasjonalismediskusjonen – ble autokratiet eksplisitt knyttet til *inorodisy*-problemet. Russerne trengte «et Russland med en autokratisk Tsar som overhode for å holde kontroll over alle de fremmede under hans herredømme og herske over dem, som underlagte folk».¹⁵

Nikolaj II personlig fremviste både fordomsfullhet og manglende dømmekraft ved å trykke RFU til sitt bryst. Han takket ja til å bli æresmedlem i RFU (Rawson 1971: 105) og uttalte takknemlig: «Si til deres venner at jeg, med Guds hjelp, og støtte fra RFU, vil utsette

¹⁰ Den tidligste versjonen av Protokollene ble publisert i Russland i 1903, i St. Petersburg-avisen *Znamja* (Cohn 1967: 64–66). Mest sannsynlig var tsarens hemmelige politi, *Okhrana*, med på å skrive dem en gang på slutten av 1880-tallet.

¹¹ Del 5 av RFUs partiprogram av 1905. Gjengitt i Dmytryshin (1967: 346).

¹² Del 5 av RFUs partiprogram av 1905. Gjengitt i Dmytryshin (1967: 346).

¹³ Fra RFUs første valgprogram, gjengitt i Brock (1972: 37).

¹⁴ *Russkoe Znamja*, sitert i Brock (1972: 37–38).

¹⁵ *Russkoe Znamja*, sitert i Brock (1972: 41).

mine fiender» (Masaryk 1913: 164). Fra tid til annen ble det likevel klart at RFU ikke var fullstendig tilfreds med tingenes tilstand. Misnøyen kom frem for eksempel da Purisikevitsj i 1906 foreslo at tsaren utnevnte en diktator for å se til at Dunaen fungerte på fredelig vis (Rawson 1971: 103). I private brev beklaget Nikolaj seg over at Nikolaj hadde brakt katastrofe over Russland, og antydnet muligheten av et attentat. Til sist oppfordret Nikolaj til en utsettelse av Romanov-slekten (Agursky 1987: 116).

Forholdet mellom RFU og tsaren var den rake motsetning til partiets forhold til tsarens ministre. Russiske konservative var ytterst fiendtlig innstilt til alle «fiender av tronen», og angrep kontinuerlig tsarens ministre og statsministre. Grev Witte, som var den viktigste kraften bak Oktobermanifestet, var et åpenbart mål. Han fikk rollen som forræderen i en konspirasjonsforklaring på tapet mot Japan, og RFU forsøkte endatil å få ham drept. Witte på sin side beskrev Unionen som en gjeng «tyver og kjeltringer» og «mordere fra bakgatene» (Laqueur 1965: 84). Stolypin ble også en skyteskive. For RFU representerte han personlig de begrensningene av tsarens myndighet som partiet mente var illegitime.

Mens Gutsjkov og okobristene så militær reform som avgjørende for imperiets overlevelse, var RFU klart imot en militær oppbygging, til tross for at det kom inn mange rapporter om tysk opprustning (Agursky 1987: 114–15). Partiet som helhet var tydelig pro-tysk, anti-engelsk og anti-fransk. En generell isolasjonisme og motvilje mot utenlandske eventyr var også sterk i partiet.

Nasjonalisme i imperiets aftenstund – en sammenligning

I det forutgående har jeg skissert sentrale elementer i ideologien til Unionen av 17. oktober og Det russiske folks union. Begge disse partiene tilhørte det førrevolusjonære russiske høyre, men seoret ganske ulikt på flere variabler knyttet til nasjonalistisk ideologi og nasjonalitetsprosmål.

For begge var tidlige tiders russiske kultur, spesielt slik den ble dyrket av de slavofile, en vesentlig ideologisk inspirasjon. Denne tankeretningen kan tolkes som en tidlig russisk avspelling av de romantisk nasjonalistiske impulsene som kom vestfra. De to partienes forhold til denne arven var imidlertid ganske forskjellig. Ved århundreskiftet hadde den opprinnelige slavofile tenkningen utviklet seg et godt stykke videre; én retning gikk gjennom panslavismen til *tsjerno-slavstvo*. Andre retninger forble nærmere den opprinnelige

filosofien og hadde fortsatt en grad av ideologisk raffinement – ett eksempel her er den representert ved okobristen Sjipov. Etter at hans fløy brøt ut i 1906, kunne Okobristpartiet i mindre grad forbindes med slavofilien, men en moderat slavofile-inspirert nasjonalisme fortsatte å være en av flere inspirasjonskilder. For RFU var realiteten at den svært selektive og overflatiske bruken av slavofilien tjente til å gi et skinn av intellektualisme til den grove *tsjerno-slavstvo*-populismen.

Ett aspekt ved slavofilien var dens vilje til å gå ut over friksjonsfri regimestøtte for å fremme folkets vel. På dette punktet var Okobristpartiet, med sin oppslutning om Oktobermanifestet, definitivt det av de to som sto nærmest de slavofile. RFU sloss gjensidig for status quo – dets ideologi var reaksjonær i den grad at den forbød ethvert initiativ som ville fremstå som regimekritisk.

For størstedelen av perioden vi har sett på, holdt begge partiene seg innenfor den russiske tradisjonen med ikke å bebreide tsaren, men heller hans onde tjenere, for folkets lidelser. Ikke desto mindre var ingen av partiene i praksis fullstendig apologetiske på regimets vegne. Etter hvert som tsaren visste seg ute av stand til å gi et adekvat svar på tidens utfordringer, ble kritikken mer radikal. RFU mente også at kirken skulle stå over tsaren i styringen av landet. Okobristene utviste fra første dag en større uavhengighet overfor regimet.

Et sentralt punkt hvor forskjellene mellom Okobristpartiet og RFU trer frem, er deres ulike vektlegging av russiskhet, som definert av religion, språk etc. Okobristpartiet tok tilsynelatende enkelt til seg den folkelige forståelsen av hva som konstituerte den russiske nasjon, den besto av imperiets østslaviske, ortodokse befolkning – storusserne, hviterusserne og ukrainerne. Viktigere enn blodet var imidlertid grensene – det å tjene statens interesser. Om RFU ikke introduserte andre definierende trekk enn de okobristene gikk etter, var de hysterisk opptatt av å definere sann russiskhet, og med å forbinde seg selv med denne. Vi har sett RFU-definisjoner ut fra både subjektive og objektive kriterier, og også et visst rom for naturalisering.

Begge partier mente definitivt at ortodoksien var karakteristisk for russisk kultur. Og begge fastslo i sine programmer at det skulle være trosfrihet i imperiet. Men de overbeviser ikke like mye: RFU viste seg igjen og igjen som svært intolerant overfor andre trossamfunn. Okobristpartiet, delvis inspirert av liberal tenkning og sannsynligvis delvis av det faktum at Gutsjkov selv kom fra en familie av gammeltroende, kom nærmere det å faktisk representere tros-

frihet. Det mest slående ved RFUs definisjoner er imidlertid det at de typisk sett ikke kommer fra et kulturelt, «nasjonalistisk» grunnlag, men derimot fra Uvarovs triade: En russer er ortodoks, støtter autokratiet og er bundet til landet ved blod, språk eller historie. Med andre ord hadde modellen som tok den folkelige ideen om russiskhet og formet den til en ideologi for regimestøtte, reflektert tilbake en ny, rigid definisjon av russiskhet.

Antisemitismen fikk ulikt uttrykk i de to partienes ideologi. Oktobristene hadde ikke noe bra rulleblad, men deres antisemitisme synes å ha sprunget ut fra den holdning at jødene, med sin annerledes kultur og sitt atskille liv, utgjorde et potensial for problemer og uro i imperiet. RFUs antisemitisme var langt mer irrasjonell og ondssinn. Jødene tjente som syndebukker for det meste, og deres tilstedeværelse var et vesentlig tema for partiet i de fleste sammenhenger.

Kompleksiteten i forholdet mellom imperieredning, regimestøtte og nasjonalistisk retorikk trådte tydelig frem i de to partienes bilde av det russiske folk. Oktobristisk ideologi, som talte for liberale reformer, rettsstat og konstitusjonalisme, tok utgangspunkt i et positivt syn på folket og dets evne til å styre sitt eget liv. RFU, og russiske reaksjonære generelt, så typisk folket som avhengig av sin hersker. Ved nærmere ettersyn er det bare det første av disse to perspektivene som er forenlig med en genuint nasjonalistisk ideologi.

I likhet med RFU fryktet Oktobristpartiet for imperiets fremtid og viet seg til å sikre statens storhet og stolthet. Begge partiene motsatte seg alle initiativer som syntes å innebære en svekkelse av sentralmakten. I en slik forstand var forskjellen mellom dem bare et spørsmål om grader. Partiene skilte seg mer fra hverandre i hva de så som den ideelle tingenes tilstand i imperiet, og hvordan de ville oppnå en slik orden. Oktobristene mente definitivt at russerne, som hadde samlet imperiet, skulle ha fremste plass. På den andre siden lå det gjerne under at en privilegert posisjon for russerne var forenlig med kulturell frihet for imperiets andre folk. RFUs idealbilde av imperiet lovet derimot et brutalt liv for minoritetene; deres rolle ville være å tjene staten og sikre russernes fortsatt privilegerte stilling. I løpet av den tredje dumaens virkeetid endret oktobristenes politikk seg i retning av en mer direkte «russerne først»-nasjonalisme. Vi har sett at partiet i vesentlige «flaggsaker» – tilfelle Finland og zemstvoene i de vestlige provinsene – ikke avvek mye fra partiene lengre til høyre.

For begge partiene var den ideelle samfunnsorden et monarki, men det var ulike oppfatninger av hvilken myndighet monarken skulle

ha. Oktobristene ønsket seg et reformert monarki slik det ble definert i Oktobermanifestet og De fundamentale lovene, men støttet ikke ideen om et parlamentarisk system. RFU godtok overhodet ingen reduksjon i autokratis absolute myndighet, og de så bare Dumaen som legitim i form av en *zemskij sobor*.¹⁶ Det som er spesielt interessant i denne sammenhengen, er den direkte forbindelsen begge partiene trakk mellom monarkiet og statens overlevelse. Oktobristene så tsarveldet som naturlig støttet av flertallet i befolkningen og derfor som en nøkkel til å sikre statens overlevelse. Monarken ville være hevet over klasse-, etniske og andre skillelinjer som et samlende statssymbol. For dette partiet var også konstitusjonalismen noe som ville tjene Russland ved å bringe landet på linje med stater som det måtte kunne måle seg med for å overleve.

Det synes rimelig å konkludere med at den reaksjonære konservatismen som preget RFU i alt og ett, ikke i samme grad som oktobristenes ideologi skilte mellom mål og midler. På den ene siden var autokratiet hellig, siden tsaren var Guds utvalgte. På den andre siden ble imidlertid autokratiet også sett på som et middel; russerne trengte en autokratisk tsar for å «holde kontroll over de fremmede» og regjere over dem sammen med det etnisk russiske folk.

Konklusjon

Selv om det kan være vanskelig å skille posisjoner i nasjonalitets-spørsmål fra politikk som berører andre saker, avtegner det seg flere klare forskjeller:

De to partiene avvek tydelig fra hverandre ved i hvilken grad de la vekt på russisk kultur i sin politikk. RFU gikk betydelig lengre enn Oktobristpartiet i å vise til trekk som skulle klargjøre hvem som skulle være privilegert, og hvem som ikke skulle være det. Videre vektla partiet mye mer enn Oktobristpartiet russernes rett, som erobrerne, til å utbytte andre folk.

Statens overlevelse var en kjernesak for begge partier. Oktobristpartiet kan imidlertid sies å være det partiet som opptrådte mest koherent i sin streben etter å realisere dette målet; for RFU ble politikken mindre helhetlig som en følge av motviljen mot å oppgi privilegier på vegne av sine reaksjonære støttespillere og av partiets

¹⁶ *Zemskij sobor* var betegnelsen på en rådgivende forsamling som tjente tsaren i en periode frem til midten av 1600-tallet.

ville antisemitisme. Det er også indikasjoner på at begge partiene så det monarkiske systemet som ønskelig i stor grad fordi de mente det kunne tjene til å holde staten sammen – men igjen, bør det tilføyes, fremtrer Oktoberipartiets posisjon klarere. Den gradvis svekkede begeistring for tsaren forklares også ved hans utlitenhet i denne funksjonen.

Ingen av de to partiene – til tross for at de var blitt eksponert for vestlig romantisk nasjonalistisk tenkning – forestilte seg en realisering av det (etnisk) russiske folk bare innenfor kjerneområdet til denne befolkningen. Tross mange ulikheter så begge imperiet som del av etnisk russisk (eventuelt østslavisk) identitet. Etter som imperiets sammenbrudd fremsto som en stadig mer reell trussel, syntes vektleggingen av imperiet i ideologien å bli større.

I nasjonalitetspolitikken beveget Oktoberipartiet seg klart til høyre under den tredje dumens funksjonstid. Like fullt gjorde partiet, i forhold til RFU, mindre ut av de materielle og andre privilegier som skulle bli kun russerne til del. Om partiet representerte en stadig mer kompromissløs holdning overfor minoritetene, var det ikke imot kulturell frihet for minoriteter så lenge dette ikke ville gå på bekostning av statsmakten. Denne vurderingen passer godt inn i bildet hvor Oktoberipartiets politikk ble utformet på grunnlag av partiledelsens bilde av et fremtidig, modernisert Russland. Dets motivasjon var mer å sikre staten enn å fremme én kulturgruppes interesser.

RFU understreket russiske kulturtrekk mye sterkere enn Oktoberipartiet, og fremmet den etnisk russiske nasjons vel. Å gjøre det innebar imidlertid (slik partiet så det) å spille et nullsum-spill med imperiets andre folkeslag. Siden Russlands «fremmede» aldri ville være fornøyd bare med like rettigheter, men kom til å arbeide for imperiets oppløsning, virket det logisk for russerne å maksimere utbyttingen av disse folkene.

Litteratur

- Agursky, Mikhail (1987) *The Third Rome. National Bolshevism in the USSR*. Boulder: Westview Press.
- Bagger, Hans & Bjarne Norretranders (1992) *Politikens Russlandshistorie, 1689–1917*. København: Politikens forlag.
- Brook, John Joseph (1972) *The Theory and Practice of the Union of the Russian People, 1905–1907: a Case Study of «Black Hundred» Politics*. University of Michigan thesis. Ann Arbor: University Microfilms.
- Cohn, Norman (1967) *Warrant for Genocide. The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*. London: Eyre & Spottiswoode.
- Dmytryshin, Basil (red.) (1967) *Imperial Russia. A Source Book, 1700–1917*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Hosking, Geoffrey (1973) *The Russian Constitutional Experiment. Government and Duma, 1907–1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchinson, J. F. (1972) The Octobrists and the Future of Russia as a Great Power. *The Slavonic and East European Review* (april): 220–237
- Gleason, William (1983) *Alexander Guchkov and the End of the Russian Empire*. Transactions of the American Philosophical Society. Philadelphia: The American Philosophical Society.
- Laqueur, Walter (1965) *Russia and Germany. A Century of Conflict*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Lieven, D. C. B. (1983) *Russia and the Origins of the First World War*. London: Macmillan.
- Masaryk, T. G. (1913) *Zur Russischen Geschichte- und Religionsphilosophie-Soziologische Skizzen*. Erster Band. Jena: Eugen Diederichs.
- McCauley, Martin (1984) *Octobrists to Bolsheviks. Imperial Russia 1905–1917*. London: Edward Arnold.
- Oldenburg, S. S. & Patrick J. Rollins (red.) (1977) *Last Tsar: Nicholas II, His Reign & His Russia. Vol. 3: The Duma Monarchy, 1907–1914*. Gulf Breeze, FL: Academic International Press.
- Pinchuk, Ben-Cyon (1974) *The Octobrists in the Third Duma, 1907–1912*. Seattle: University of Washington Press.
- Pipes, Richard (1990) *The Russian Revolution*. New York: Alfred A. Knopf.
- Rawson, Don C. (1971) *The Union of the Russian People, 1905–1907: a Study of the Radical Right*. University of Washington thesis. Ann Arbor: University Microfilms.
- Riha, Thomas (1969) «Constitutional Developments in Russia» i Theofanis George Stavrou (red.) *Russia under the Last Tsar*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rogger, Hans (1964a) «The Formation of the Russian Right 1900–1906» i Nicholas V. Riasanovsky & Gleb Struve (red.) *California Slavic Studies*, vol. III. Berkeley: University of California Press.
- Rogger, Hans (1964b) Was There a Russian Fascism? The Union of the Russian People. *The Journal of Modern History* 36 (March–December): 398–415.
- Rogger, Hans (1965) «Russia» i Hans Rogger & Eugen Weber (red.) *The European Right. A Historical Profile*. London: Weidenfeld & Nicolson.

- Rogger, Hans (1983) *Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881–1917*. London: Longman.
- Scheibert, Peter (1972) *Die russischen politischen Parteien von 1905 bis 1917*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Seton-Watson, Hugh (1967) *The Russian Empire*. Oxford: Clarendon Press.
- Shanin, Teodor (1986) *Russia, 1905–07. Revolution as a Moment of Truth. The Roots of Otherness: Russia's Turn of Century*, vol. 2. Houndmills: Macmillan.
- Tokmakoff, George (1981) *P. A. Stolypin and the Third Duma. An Appraisal of the Three Major Issues*. New York: University Press of America.
- Vodovozov, V. V. (red.) (1906) *Sbornik program politicheskikh partii v Rossii*. St. Petersburg.